

## Pius XII. a myšlenka evropské jednoty

EMÍLIA HRABOVEC<sup>1</sup>

Ačkoli „Evropa“ v dějinách představuje výsostně křesťanský koncept, její zrození a identita v současném vědeckém a veřejném diskursu jsou veskrze nahlíženy pouze v sekulárním politickém či ekonomickém kontextu, aniž by byly brány v potaz náboženské aspekty a role, již v genezi myšlenky evropské jednoty sehrál papež Pius XII. a jeho následovníci. Tento článek se na pozadí rušných poválečných let poznamenaných závažnými důsledky světového konfliktu, soupeřícími [v orig.disruptive] ideologickými a politickými silami a studenou válkou, interdisciplinárním způsobem zabývá papežovým úsilím naplnit rodící se myšlenku evropské jednoty křesťanským obsahem a opřít ji o „nevyvratitelný a nezměnitelný základ morálního práva, jež Stvořitel zjevil skrze přirozené právo“<sup>2</sup> jako jediné východisko její existence.

### Pius XII. a poválečná Evropa

Od vydání první encykliky *Summi pontificatus*<sup>3</sup> nepřestal Pius XII. zdůrazňovat, že nejhlubší kořen zla v moderní společnosti spočívá v odpadlictví lidstva od Boha a v odmítnutí univerzální morální normy, což vytváří úrodnou půdu pro tři zásadní podvrtné síly: nacionální a státní namyšlenost, liberalismus, jenž chce skrze světskou kulturu a světský humanismus vytvořit jednotu bez církve a proti ní, a totalitarismus, dítě i nepřítel liberalismu, který „redukuje člověka na figurku v politické hře, na číslo v ekonomickém výpočtu“.<sup>4</sup>

Pius XII. byl přesvědčen, že cestou z této slepé uličky bezprecedentního násilí, nejednotnosti a nejistoty může být pouze návrat ke křesťanství, které utvářelo evropskou civilizaci, jakož i fundamentální transformace evropského řádu na křesťanském základě. Koncept křesťanské civilizace se stal základním kamenem papežského nahlížení na „novou a lepší Evropu“. Nejvýraznějšími znaky této „nové Evropy“, jak je definovaly papežské válečné projevy, byla úcta k Božímu a přirozenému

1 Prof. Dr. phil. Emília Hrabovec je vedoucí Katedry křesťanské filosofie a historických věd Římskokatolické a Cyrilometodějské bohoslovecké fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě, členkou Papežského výboru pro historické vědy ve Vatikánu a autorkou četných odborných publikací v šesti jazycích. Zabývá se církevními a politickými dějinami střední a východní Evropy v 19. a 20. století a diplomacií Svatého stolce. Tento text byl původně publikován v angličtině jako „Pius XII and the Idea of European Unity“ (*Polonia Sacra*, 2020, č. 24, s. 121–136).

2 Srov. vánoční řeč Pia XII. z roku 1941, in: *Actes et documents du Saint Siège relatifs à la seconde guerre mondiale* (= ADSS), vol. 5, eds. P. Blet, R. A. Graham, A. Martini, B. Schneider, Città del Vaticano 1965–1981, s. 344–347.

3 Pius XII, *Summi pontificatus*, Acta Apostolicae Sedis (= AAS) 31 (1939), s. 413–153.

4 Pio XII, *Discorso Negli ultimi sei anni*, 24. 12. 1945, [https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1945/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19451224\\_negli-ultimi.html](https://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1945/documents/hf_p-xii_spe_19451224_negli-ultimi.html) (12. 6. 2020).

právu, k nedotknutelné důstojnosti lidské osoby a univerzální rovnosti práv včetně práva všech národů na nezávislý život, vlastní identitu a tradice, svoboda v etickém a sociálním ohledu a solidarita a osvobození právních systémů od zkosnatělosti právního pozitivismu a jejich ukotvení v přirozeném právu.<sup>5</sup> Řád založený na splnění těchto požadavků by měl vytvořit podmínky pro zajištěný, trvalý a spravedlivý mír a pro evropskou jednotu jako harmonickou pospolitost národů opírajících se o společnou křesťanskou identitu a schopných překonávat rozpory a vytvořit syntézu národně-vlasteneckého myšlení a vzájemné solidarity. Konečným cílem této vize bylo praktické uplatnění katolického sociálního učení jako realistické alternativy politických pořádků stvořených bez Boha či proti němu.

Poválečný vývoj byl pro papeže hlubokým zklamáním. Namísto realizace jeho ideálu „nové Evropy“ nacházel nové rozkoly, neúctu k přirozeným právům lidí a národů, převahu materialistického ducha a národní a společenské namyšlenosti, jež proti poraženým národům zavedly drastická opatření,<sup>6</sup> „zneužily poválečné nadvlády k likvidaci ekonomické konkurence“<sup>7</sup> a způsobily právní a politickou nejistotu, čímž paralyzovaly toužebně vyhlášenou konsolidaci.<sup>8</sup> S obzvláštním znepokojením vnímal spuštění železné opony, jež kontinent rozdělila na dva politicko-ideologické tábory pod vlivem dvou vítězných velmocí – Spojených států, vzdálené neevropské moci, ovládané liberální protestantskou laickou kulturou se složitým vztahem ke katolictví, a komunistického Sovětského svazu, který ve své evropské sféře vlivu zřídil blok satelitních států, kde byl zaveden komunistický systém a započalo nelibostné pronásledování celého spektra obyvatel a zejména katolické církve.<sup>9</sup>

V duchu svého „eschatologického“ výkladu dějin považoval Pius XII. expanzi komunismu za smrtelné nebezpečí pro křesťanskou civilizaci a zápas proti němu za apokalyptické střetnutí se zlem, jež je „ze své podstaty špatné“ a se kterým nelze

5 Srov. encyklika *Summi Pontificatus* a vánoční projevy Pia XII. z roku 1939, in: ADSS, vol. 1, s. 353–361; z roku 1941, in: ADSS, vol. 5, s. 344–347; z roku 1942, AAS 35 (1942), s. 9–24. Na základě papežových veřejných proslavů vydal G. Gonella práci *Presupposti di un nuovo ordine internazionale*, Città del Vaticano 1943.

6 Pio XII, *Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio*, 2. 6. 1947, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19470602\\_una-volta.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hf_p-xii_spe_19470602_una-volta.html) (12. 6. 2020).

7 Pio XII, *Discorso in occasione del II Congresso internazionale per dar vita all'unione federale europea*, 11. 11. 1948, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19481111\\_nous-sommes.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hf_p-xii_spe_19481111_nous-sommes.html) (12. 6. 2020).

8 Pio XII, *Allocuzione Negli ultimi sei anni*, 24. 12. 1945, op. cit.; Pio XII, *Discorso ai nuovi cardinali*, 20. 2. 1946, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19460220\\_la-elevatezza.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf_p-xii_spe_19460220_la-elevatezza.html) (12. 6. 2020); Pio XII, *Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio*, 1. 6. 1946, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19460601\\_una-volta.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf_p-xii_spe_19460601_una-volta.html) (12. 6. 2020); Pio XII, *Discorso al Sacro Collegio in occasione del Natale*, 24. 12. 1946, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19461224\\_fu-mai.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf_p-xii_spe_19461224_fu-mai.html) (12. 6. 2020); Pio XII, *Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio*, 2. 6. 1947, op. cit.; Pio XII, *Radiomessaggio ai popoli di tutto il mondo in occasione del Natale*, 24. 12. 1947, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19471224\\_natale.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hf_p-xii_spe_19471224_natale.html) (12. 6. 2020).

9 O papežově vnímání Jalty a železné opony srov. J. Pollard, *The Papacy in the Age of Totalitarianism 1914–1958*, Oxford 2014, s. 362–366, 398–400; A. Riccardi, *Il Vaticano e Mosca 1940–1990*, Bari 1992, s. 88–131.

činit žádný kompromis.<sup>10</sup> Během války papež a jeho diplomaté opakovaně varovali západní spojence, že spojenectví se Sovětským svazem vyústí v obětování větší části Evropy šířícímu se komunismu.<sup>11</sup> Tato varování též odrážela diplomaticko-politickou činnost činitelů ze střední a východní Evropy, od Litvy a Polska po Slovensko, Maďarsko a Chorvatsko, kteří v zoufalém úsilí zabránit komunismu zmocnit se jejich zemí a zachránit nezávislost zvažovali možnost „katolického bloku“ či konfederace v „katolickém pásu“ střední a východní Evropy a žádali papeže, aby v tomto ohledu intervenoval u západních spojenců.<sup>12</sup> Snahy o vytvoření „katolické bariéry“ v choulostivém historickém prostoru mezi Německem a vlastním východem, tedy prostoru, který byl jedním z veledůležitých katolických regionů v Evropě, mohly, podobně jako úvahy o „katolickém latinském bloku“ Německa, Francie, Itálie a Španělska, jež se ve Vatikánu probíraly v meziválečném období a souvisely s myšlenkou *Abendlandu* a anglického renesančního hnutí,<sup>13</sup> počítat s papežovou podporou. Tyto projekty se nicméně kvůli politice „bezpodmínečné kapitulace“ a jaltských dohod o rozdělení sfér vlivu, jež znemožnily veškeré alternativní plány poválečného uspořádání, neuskutečnily. Rozdělený a vyčerpaný Starý svět ztrácel svou identitu a hlas na mezinárodním kolbišti a zdálo se, že smutná předpověď papeže Benedikta XV. vyřčená během první světové války ohledně „sebevraždy Evropy“<sup>14</sup> se naplňuje.

Ačkoli se Pius XII. snažil zachovat kontakt se zeměmi za železnou oponou po co nejdélejší dobu<sup>15</sup> a ani po vyhoštění jeho diplomatů, hermetickém uzavření hranic a počátku nejhrošších perzekucí jim nepřestal věnovat pozornost a projevovat solidaritu, aby udržel při životě myšlenku jednoty evropské civilizace a aby Západu

10 Pius XI, *Divini Redemptoris*, AAS 29 (1937), s. 87–96.

11 ADSS, vol. V, s. 202–206, 208–209; ADSS, vol. VII, s. 378–379; ADSS, vol. XI, s. 417, 456–458, 692–696. Srov. E. Di Nolfo, *Vaticano e Stati Uniti 1939–1952: (dalle carte di Myron C. Taylor)*, Milano 1978, s. 317–319, 331–332; P. Pastorelli, *Pio XII e la politica internazionale*, in: *Pio XII*, ed. A. Riccardi, Bari 1985, s. 134–144.

12 E. Hrabovec, *Die Slowakei, der Heilige Stuhl und die Großmächte 1939–1945*, in: *Nation, Nationalitäten und Nationalismus im östlichen Europa. Festschrift für Arnold Suppan zum 65. Geburtstag*, eds. M. Wakounig, W. Müller, M. Portmann, Wien, Berlin 2010, s. 557–562.

13 B. Chelini-Pont, *Papal Thought on Europe and the European Union in the Twentieth Century*, „Religion State and Society“ 37 (2009), 1–2, s. 135–136; Ch. Dawson, *The Making of Europe: an Introduction to the History of European Unity*. Vol. III, Washington 1932, s. 247–304. Charles De Gaulle, jehož papež přijal 30. června 1944, v pamětech píše, že papež byl přesvědčen, že křesťanství čekají kruté zkoušky a že jen těsný svaz evropských států na katolickém základě může nebezpečí zadržet. De Gaulle tuto myšlenku vnímal jako „skvělý návrh“. Srov. Ch. de Gaulle, *Mémoires de guerre. II. L'Unité (1942–1944)*, Paris 2000, s. 498.

14 Benedetto XV, *Lettera ai capi dei popoli belligeranti*, 1. 8. 1917, AAS 9 (1917), s. 421–423.

15 E. Hrabovec, *Santa Sede e Cecoslovacchia 1945–1965*, in: *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945–1965. Umlčaná cirkev a pápežská diplomacia 1945–1965*, eds. E. Hrabovec, G. Brugnotta, P. Jurčaga, *Città del Vaticano* 2018, s. 53–92; J. Ickx, *L'Ostpolitik di Pio XII. Il „modus vivendi“ proposto a Mosca 1946–1947. Il caso di padre Alessandro Tökhötöm Nagy S.J.*, in: *Chiesa del silenzio e diplomazia pontificia 1945–1965*, op. cit., s. 156–179; M. Balogh, *Diplomatic Missions of the Holy See in Hungary and East-Central Europe after the Second World War*, *Central European Papers* 2 (2014) no. 1, s. 88–114.

připomínal „přemnohé chybějící“ z té „druhé Evropy“,<sup>16</sup> jakož i konečný cíl, totiž opětne spojení kontinentu,<sup>17</sup> a jakmile se mezinárodní situace začala uvolňovat, pokusil se o opatrné kontakty s Východem,<sup>18</sup> realita studené války ho svázala více se Západem. Papež následně přivítal Trumanovu doktrínu „zadržování“ a Marshallův plán ekonomické pomoci západní Evropě podmíněný institucionalizací evropské spolupráce v naději, že to západní Evropě pomůže zotavit se z poválečné ekonomické a duchovní bídy a zbrzdí další expanzi komunismu.<sup>19</sup>

Navzdory protikomunistickému postoji a jistému sblížení zájmů se Spojenými státy, jež vyplývalo z logiky studené války, se papež nikdy nepovažoval za vojáka západní protisovětské křížové výpravy, k čemuž se ho snažil získat Truman.<sup>20</sup> Trpěl komunistickým osočováním, že úzce spolupracuje s Anglosasy, propaguje spojení „Krista a dolaru“ a volá po válce,<sup>21</sup> a i v nejvypjatější fázi studené války se neváhal od obou bloků distancovat, jsa přesvědčen, že ani jeden z nich nepřijal křesťanský řád za nezbytnou podmínku spravedlivého a trvalého míru. Na Štědrý večer roku 1947 to formuloval jasně:

„Naše pozice mezi dvěma proti sobě stojícími frakcemi nevyplyvá z nějaké předpojatosti či upřednostňování jednoho národa před druhým nebo jedné skupiny národů před druhou a tu není ani ovlivněna vývojem událostí. Být s Kristem, či proti Kristu, to je jediné, oč běží.“<sup>22</sup>

## Pius XII. a vize sjednocené Evropy

Právě v tomto historickém kontextu se formovala papežova vize sjednocené Ev-

16 Pio XII, *Radiomessaggio per celebrare il Natale dell'Anno Santo*, 23. 12. 1950, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1950/documents/hfp\\_xii\\_spe\\_19501223\\_un-anno.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1950/documents/hfp_xii_spe_19501223_un-anno.html).

17 L'Osservatore Romano (13. 5. 1948).

18 Srov. apoštolské dopisy národům za železnou oponou *Impensiore caritate* katolíkům v Československu, AAS 43 (1951), s. 768–772; *Ad universos Russiae populos* lidem v Rusku, in: Pio XII, *Discorsi per la Comunità Internazionale (1939–1956)*, Roma 1957, s. 551–552; *Veritatem facientes* věřícím v Rumunsku, AAS 44 (1952), s. 249–253; *Poloniae annalibus* u příležitosti 700 let svatořečení svatého Stanislava, AAS 45 (1953), s. 498. V roce 1956 se dokonce uvažovalo o možnostech obnovení diplomatických kontaktů či jednání s Československem. S.R.R.SS., Fondo Spogli, Card. Agostino Casaroli, pos. 65, f. 102, riservato, appunto di Antonio Samoré; S.R.R.SS., Fondo Spogli, Card. Agostino Casaroli, pos. 65, ff. 105–106, Cecoslovacchia, Relazioni fra Stato e Chiesa (Corrado Bafille), 26. 5. 1956. Ohledně bezvýsledných pokusů o diplomatické sblížení se SSSR srov. A. Roccucci, *Santa Sede, Chiesa italiana e Unione Sovietica negli ultimi anni del pontificato di Pio XII*, in: *La moralità dello storico. Indagine storica e libertà di ricerca, Saggi in onore di Fausto Fonzi*, eds. A. Ciampini, C. M. Fiorentino, V. G. Pacifici, Soveria Mannelli 2004, s. 335–359.

19 Myron Taylor to president Truman, 27. 8. 1947, in: *Di Nolfo, Vaticano e Stati Uniti, 1939–1952: dalle carte di Myron C. Taylor*, op. cit., s. 533.

20 D. Kirby, *Truman's holy alliance: the president, the pope and the origins of the Cold War*, *Borderlines: studies in American culture* 4 (1997), s. 1–17.

21 ŮStA, AdR, AA, II–Pol. 1947, Karton 48, rakouské velvyslanectví při Svatém stolci ministru zahraničí Karlu Gruberovi, 18. října 1947; P. Chenaux, *Pio XII. Diplomatico e pastore*, Cinisello Balsamo 2004, s. 323.

22 Pio XII, *Radiomessaggio al mondo intero in occasione del Natale*, 24. 12. 1948, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hfp\\_xii\\_spe\\_19481224\\_un-tempo.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1948/documents/hfp_xii_spe_19481224_un-tempo.html) (20. 6. 2020).

ropy. Za daných okolností šlo o „malou karolínskou Evropu“ s jádrem v Německu, Itálii a Francii. Intenzivní úsilí Pacelliho diplomacie o pokus začlenit i Španělsko nevedlo k úspěchu. Tato pospolitost (západních) evropských států sjednocená po krvavých konfliktech na základě křesťanských hodnot se měla stát prostorem, ve kterém bude Evropa schopna se politicky a ekonomicky konsolidovat, usmířit bývalé nepřátele a posílit své duchovní a morální podloží, aby zaručila mír, stabilitu a prosperitu, znovunalezla své dějinné poslání strážce a šířitele křesťanské civilizace ve světě a čelila dvěma hlavním nebezpečím – expandujícímu komunismu a vnitřní sekularizaci.

*In concreto*, sjednocená Evropa by umožnila Itálii a Německu vymanit se z pozice poražených států a znovuzískat důstojnost členů mezinárodního společenství, ke kterému kulturně a dějinně náležely. Obzvláště pozorně sledoval papež německou otázku, přesvědčen o její důležitosti pro mír a stabilitu v Evropě. Byl si dobře vědom skutečnosti, že bez mírové smlouvy a shody mezi vítěznými mocnostmi a za přetrvávajících obav z posílení Německa mohla být tato zásadní záležitost poválečné rekonstrukce vyřešena pouze jeho integrací do nadnárodních evropských struktur.<sup>23</sup>

A konečně mělo sjednocení dát vyčerpanému Starému světu šanci znovuzískat svůj hlas v koncertu světových mocností pod taktovkou dvou velkých neevropských účinkujících, do jisté míry uniknout logice studené války a soupeření marxistické a kapitalistické společenské doktríny, jež byly obě pomýlené, a zachovat prostor pro alternativní přístupy.<sup>24</sup>

I když papežova vyjádření opakovaně odkazovala ke konceptu evropské *christianitas* a evokovala atmosféru z dob, „kdy Evropa tvořila kompaktní celek“, <sup>25</sup> její duší bylo křesťanství a papež „obecně uznávaným prostředníkem a mírotvorcem“, <sup>26</sup> nebylo papežovým cílem nostalgicky obnovit anachronistický středověký model *soci-*

23 Když 5. července 1956 papež přijal prezidenta západního Německa Theodora Heusse, vyjádřil spokojenost se zotavením Německa a přičítal je nejen tvrdé práci a skvělým charakterovým znakům německého lidu, nýbrž také německé politice, kterou „oddanost Německu a oddanost evropskému společenství“ vytvořily „nedělitelný celek“, *L'Osservatore Romano* (6. 7. 1956), s. 1. Viz též M. Feldkamp, *Pius XII. und Deutschland*, Göttingen 2000, s. 162–168; L. Volk, *Der Heilige Stuhl und Deutschland, 1945–1949*, in: *Kirche und Katholizismus, 1945–1949*, ed. A. Rauscher, Paderborn 1977, s. 53–87. Ohledně Itálie viz F. Malgeri, Alcide De Gasperi, „Il sogno europeo“, in: *I Padri dell'Europa. Alle radici dell'Unione Europea*, ed. C. Semeraro, Città del Vaticano 2010, s. 44–48.

24 ÖStA, AdR, AA, Vatikan 2, II-Pol/1947, Karton 48, rakouský velvyslanec při Svatém stolci Rudolf Kohlruß ministru zahraničních věcí Karlu Gruberovi, 9. 7. 1947 a 28. 7. 1947. Srov. též články šéfredaktora vatikánského deníku *L'Osservatore Romano* hraběte Dalla Torre z roku 1947 a 1948, ve kterých zdůrazňoval neutralitu Svatého stolce a jeho roli prostředníka mezi bloky. Články byly psány v první osobě, tj. nevyjadřovaly názor Státního sekretariátu, ale ten se od nich nikdy nedistancoval. Srov. *L'Osservatore Romano* (18. 6. 1947), (16. 5. 1948), (16. 10. 1948), (17. 10. 1948); ASMAECI, Affari politici 1946–1950, Santa Sede, busta 11, telegramy italského velvyslanectví při Svatém stolci, 22. 10. 1948. Srov. A. Riccardi, *Il „partito romano“*. *Politica italiana, Chiesa cattolica e Curia romana da Pio XII a Paolo VI*, Brescia 1983, s. 130–131.

25 Pio XII, *Discorso in occasione del II Congresso internazionale per dar vita all'unione federale europea*, 11. 11. 1948, op. cit.

26 Pie XII, *Discours aux participants au congrès international de «Pax Christi»*, 13. 9. 1952, AAS 44 (1952), 16, s. 818–823.

*etas christiana*, nýbrž aplikovat jádro jejích hodnot na aktuální historický kontext, tj. zvrátit dlouhodobou sekularizaci a obnovit jednotu života a víry.<sup>27</sup>

Tento katolický model evropské myšlenky podstatně prostoupila náboženská symbolika, když Pius XII. roku 1947 prohlásil svatého Benedikta u příležitosti 1400. výročí jeho úmrtí v první specificky „evropské“ encyklice *Fulgens radiatur* za „otce Evropy“, jenž propojil římský svět s evangeliem a „křížem, knihou a pluhem“ sjednotil mladé a divoké evropské národy pod Kristovou zástavou, čímž evropské pospolitosti vtiskl její charakteristické rysy.<sup>28</sup> Nebyla to romantická vzpomínka na minulost, nýbrž realistická, preskriptivní vize do budoucna s jasným poselstvím – stejně jako před čtrnácti sty lety stála Evropa opět na dějinném rozcestí a měla přežít, pouze kdyby byla schopna znovuobnovit „pouto mezi náboženstvím a evropskou civilizací“.<sup>29</sup>

Papežovo přesvědčení, že se Evropa nalézá na prahu rozhodující bitvy „mezi pravdou a nepravdou, vírou v Boha, či jeho odmítnutím, nadvládou ducha, nebo hmoty“,<sup>30</sup> bylo velmi silné a papež nikdy nepropásl příležitost připomenout posluchačům „hroživou závažnost současnosti“.<sup>31</sup> Opakované odkazování na historické osobnosti žijící v dobách dějinných předělů, na jejich příklad nalézání cesty ze závažných civilizačních krizí – jako v případě svatého Augustina, „který zřel, kterak jím tak milovaný svět začíná hynout“, ale našel v církvi a její univerzálním poselství sílu věřit v příchod nových časů,<sup>32</sup> nebo již zmíněného svatého Benedikta – či na dějinné okamžiky „obraný křesťanské civilizace“, jakým byla např. bitva proti osmanské flotile u Lepanta,<sup>33</sup> ukazovalo, jak intenzivně papež vnímal křížovatky, na kterých Evropa stála, a jak radikální jeho diagnóza byla – Evropa bude buď přirozeně křesťanská, nebo nebude vůbec, pozřena ohněm zažehnutým materialistickou kulturou, kterou zajímají jen masy a fyzická síla.<sup>34</sup>

Pius XII. si byl dobře vědom skutečnosti, že mnoho evropských iniciativ vzniklých po válce pod hlavičkou evropského hnutí je programově heterogenních, rozdělených mezi zastánce unie propagující evropské sblížování řízené vládami a par-

27 Pio XII, *Discorso ai pellegrini elvetici convenuti a Roma per la canonizzazione di San Nicolao della Flüe*, 16. 5. 1947, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hfp\\_xii\\_spe\\_19470516\\_pellegrini-elvetici.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1947/documents/hfp_xii_spe_19470516_pellegrini-elvetici.html) (20. 6. 2020).

28 Pius XII, *Fulgens radiatur*, AAS 39 (1947), s. 137–155. Srov. též Pius XII, *Homily in the Basilica of St Paul Outside the Walls*, 18. 9. 1947, AAS 39 (1947), s. 452–456.

29 Pio XII, *Discorso in occasione del II Congresso internazionale per dar vita all'unione federale europea*, 11. 11. 1948, op. cit.

30 Pio XII, *Discorso al Sacro Collegio nella festività di S. Eugenio*, 2. 6. 1948, op. cit.

31 Pio XII, *Discorso ai pellegrini elvetici convenuti a Roma per la canonizzazione di San Nicolao della Flüe*, 16. 5. 1947, op. cit.

32 Pio XII, *Discorso Negli ultimi sei anni*, 24. 12. 1945, op. cit.

33 Pio XII, *Discours à un groupe de sénateurs et de représentants du Congrès des États-Unis, appartenant au «Committee Investigating Information Program»*, 7. 10. 1947, [http://w2.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1947/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19471007\\_congresso-usa.html](http://w2.vatican.va/content/pius-xii/fr/speeches/1947/documents/hf_p-xii_spe_19471007_congresso-usa.html) (20. 6. 2020).

34 Pius XII, Brief an die Vorsitzende des Deutschen katholischen Frauenbundes Frau Greta Krabbel, 17. 7. 1952, in: *Katholische Kirche und Europa. Dokumente 1945–1979*, ed. J. Schwarz, München 1980, s. 14. Srov. G. Barberini, *La politica europea della Chiesa cattolica da Pio XII ad oggi*, in: *La Chiesa e l'Europa*, ed. G. Leziroli, Cosenza 2007, s. 92.

lamenty a respektující nezávislost národních států, a federalisty, jejichž agendou je evropský superstát. Postoj mnoha příznivců hnutí se navíc neodvíjel od křesťanského základu. Mezi účastníky prvního kongresu evropského federalistického hnutí, který se konal v květnu 1948 v Haagu, nebyli jen politikové s křesťanským profilem jako Alcide De Gasperi, Konrad Adenauer či Robert Schuman, ale též britští konzervativci jako Winston Churchill či jeho zeť Duncan Sandys, federalisté marxistického ražení jako Altiero Spinelli či bývalý vůdce francouzské *Front Populaire*, což bylo sdružení levicových hnutí včetně komunistů (1936), Léon Blum anebo politikové, kteří přijali za své starší evropské myšlenky zakořeněné ve světském humanismu či zednářských názorech protívících se katolickému myšlení. Papež nicméně nechtěl zůstat stranou a vyslal na kongres zástupce v podobě apoštolského internuncia v Nizozemí Paola Giobbeho.<sup>35</sup> V listopadu 1948, v atmosféře odrážející berlínskou krizi, ale též třisetleté výročí vestfálského míru (1648), jež poskytlo Svatému stolci příležitost zveřejnit výzvu k evropské spolupráci,<sup>36</sup> přijal Pius XII. účastníky druhého kongresu Unie evropských federalistů. Během dlouhého projevu vyzval „velké národy kontinentu s dlouhou historií bohatou na slávu a moc“ – tato diplomatická formulace byla možná pokusem zahrnout i Francovo Španělsko jinak z unifikáčního úsilí vyloučené –, aby zapomenuly na *grandeur* minulosti a zapojily se do procesu politického a ekonomického sjednocení. Papež pochválil úsilí hnutí o evropskou jednotu a usnesení kulturní komise haagského kongresu, jež zmiňovalo „společné dědictví křesťanské civilizace“, ale připomněl svým hostům, že obecná slova nestačí a že výrazivo by mělo reflektovat výslovné přihlášení se k Bohu nebo alespoň k přirozenému právu, jehož jsou lidská práva integrální součástí a bez kterých neexistuje žádná morální autorita, která by je zaručila. Spojená Evropa, nabádá papež posluchače, potřebuje konkrétní nositele. Staré, upadající evropské elity již nemohly tuto roli plnit, tím méně beztvářá, vykořeněná a manipulovatelná masa představující nejnebezpečnějšího nepřítele skutečné demokracie a svobody. Pouze příslušníci uvědomělých národů, muži a ženy respektující pořádek a mír, žijící ve šťastných rodinách a vykonávající prospěšnou práci, mohli být považováni za spolehlivý pilíř evropské rekonstrukce prokazující jim úctu a poskytující ochranu.<sup>37</sup>

Jak Pacelli správně předpokládal, první konkrétní kroky ke sjednocení se neodrazily od abstraktních ideologií mezinárodních sdružení evropských federalistů, nýbrž od praktických činů legitimních politických představitelů evropských států, kteří se v situaci, kdy zuřila studená válka a německá otázka nebyla vyřešena, snažili najít cestu k zajištění vzájemné spolupráce v sice dílčích, ale klíčových poli-

35 P. Chenaux, *L'ultima eresia. La Chiesa cattolica e il comunismo in Europa da Lenin a Giovanni Paolo II*, Roma 2011, s. 126.

36 V dopise adresovaném biskupovi v Münsteru vyzval Giovanni Battista Montini evropské státy jménem papeže ke vzájemné spolupráci, in: *Documents pontificaux de sa Sainteté Pie XII, 1948*, Paris 1950, s. 378–379.

37 Pio XII, *Discorso in occasione del II Congresso internazionale per dar vita all'unione federale europea*, 11. 1. 1948, op. cit.

tických a ekonomických záležitostech, a to na základě rovnováhy a spravedlnosti, čímž se jim podařilo vyhnout se dělení na vítěze a poražené a novému „duchu Versailles“. Pius XII. výsledky tohoto úsilí – zrod Evropského společenství uhlí a oceli v roce 1951 – uvítal s neskryvaným nadšením a označil římskou smlouvu z roku 1957 zřizující Evropské hospodářské společenství za nejdůležitější politickou událost v moderních dějinách Říma.<sup>38</sup>

Pro označení rodící se evropské pospolitosti sice Pius XII. užíval různé a někdy i protikladné termíny – hovořil o unii,<sup>39</sup> federaci či společenství států<sup>40</sup> – a nikdy nespécifikoval politický a institucionální profil svých představ, nicméně definoval základní principy, na kterých mělo budoucí uspořádání spočívat:

Papež nepochyboval, že evropská koexistence bude vyžadovat, aby se státy vzdaly jisté části svrchovaných práv ve prospěch společného dobra.<sup>41</sup> Nikdy nicméně nepožadoval zrušení jednotlivých států ve prospěch nadnárodní entity, a naopak volal po nezbytnosti skutečné a efektivní státní autority omezené pouze božskými příkázáními a vzájemnou solidaritou.<sup>42</sup> Podobně odmítal jakoukoli neúctu vůči přirozenému společenství národa se specifickou identitou a historickým dědictvím.<sup>43</sup> Papežovým ideálem byla tedy harmonická syntéza práv a identity národů a nadnárodní solidarita integrující jednotlivé hlasy do „skvostné klasické polyfonie“.<sup>44</sup>

Evropské společenství není možné redukovat na čistě ekonomické či vojenské zájmy, ale musí mít společný duchovní základ ukotvený v křesťanství, které jediné může dát vzniknout „evropskému duchu“, tj. povědomí o společných duchovních hodnotách a vůli ke společnému životu a obětem, jež solidarita vyžaduje.<sup>45</sup>

Velká myšlenka schopná sjednotit evropské národy nemůže čerpat sílu na základě negativní motivace, tj. obavy z konfliktu<sup>46</sup> či odmítnutí „životních módů druhé skupiny“ (tj. sovětského bloku).<sup>47</sup> Papež odmítl omezené chápání západního společenství výlučně jako protiváhy komunismu a sovětského bloku a vždy rozlišoval mezi komunistickým systémem jako takovým a Ruskem a dalšími národy za želez-

38 L'Osservatore Romano (27. 3. 1957). Srov. P. Chenaux, *Un'Europa vaticana? Dal Piano Marshall ai Trattati di Roma*, Roma 2017, s. 264–273.

39 Pio XII, *Discorso in occasione del II Congresso internazionale per dar vita all'unione federale europea*, 11. 11. 1948, op. cit.

40 Pio XII, *Discorso ai partecipanti al Congresso d'Europa*, 13. 6. 1957, [https://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/speeches/1957/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19570613\\_congresso-europa.html](https://w2.vatican.va/content/pius-xii/en/speeches/1957/documents/hf_p-xii_spe_19570613_congresso-europa.html) (20. 6. 2020).

41 Srov. H. Schambeck, *Pius XII. und der Weg der Kirche*, Würzburg 1979, s. 15.

42 Pio XII, *Radiomessaggio ai popoli di tutto il mondo*, 23. 12. 1953, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1953/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19531224\\_che-abitava.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1953/documents/hf_p-xii_spe_19531224_che-abitava.html) (20. 6. 2020).

43 Pio XII, *Radiomessaggio a tutto il mondo in occasione del Natale*, 24. 12. 1954, [http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1954/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19541224\\_ego-declinabo.html](http://www.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1954/documents/hf_p-xii_spe_19541224_ego-declinabo.html) (20. 6. 2020).

44 Pio XII, *Discorso ai membri del Corpo Diplomatico presso la Santa Sede*, 25. 2. 1946, [https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf\\_p-xii\\_spe\\_19460225\\_corpo-diplomatico.html](https://w2.vatican.va/content/pius-xii/it/speeches/1946/documents/hf_p-xii_spe_19460225_corpo-diplomatico.html) (20. 6. 2020).

45 Pius XII, *Řeč ke skupině profesorů a studentů na College of Europe v Bruggách*, 15. 3. 1953, AAS 45 (1953), s. 181–184.

46 Pio XII, *Radiomessaggio ai popoli di tutto il mondo*, 23. 12. 1953, op. cit.

47 Pio XII, *Radiomessaggio a tutto il mondo in occasione del Natale*, 24. 12. 1954, op. cit.



nou oponou, které nebyly nepřáteli křesťanské Evropy, ale obětmi komunistického systému. V rámci komentáře k haagskému kongresu horoval vatikánský deník *L'Osservatore Romano* za západoevropskou unii, ale zamýšlenou nikoli jako soupeř Východu, nýbrž jako východisko k budoucímu spojení s východní unií.<sup>48</sup> V dopise americkému prezidentovi Harry Trumanovi z července 1948 papež zdůraznil, že „stabilita a mírová prosperita neruské Evropy je cíl sám o sobě, nikoli nástroj k omezení moci moderního Ruska“, a že „ať se Rusku stane cokoli, prospěch lidstva vyžaduje, aby Evropa spočívala na silných a zdravých základech“.<sup>49</sup>

Namísto evropského vývoje založeného na negativní motivaci volal papež po pozitivní sjednocující síle, kterou spatřoval v „duchovních a morálních stanoviscích, která byla po staletí součástí křesťanské Evropy“ – ve svobodě respektující společné dobro a v přirozeném právu jako základu uspořádání každého státu. Jen Evropa vybudovaná na takových základech mohla přežít „v konfrontaci s nespravedlivou, ale silnou“ komunistickou vizí prosazující svůj ideál „ráje na zemi“.<sup>50</sup> Svými názory se stavěl silně proti komunismu a byl přesvědčen o nezbytnosti čelit společnému nebezpečí, nicméně nikoli v politické formě boje proti národům za ostnatým drátem, k čemuž bylo občas v souladu s tradicí myšlení studené války vyzýváno, nýbrž odmítnutím marxistických myšlenek pocházejících ať už zvenčí, tj. ze sovětského bloku, či zevnitř ze západních marxistických kruhů, a apelem k jejich nahrazení pravou evropskou identitou v podobě křesťanského dědictví.

48 *L'Osservatore Romano* (13. 5. 1948).

49 Di Nolfo, *Vaticano e Stati Uniti, 1939–1952: dalle carte di Myron C. Taylor*, op. cit., s. 583.

50 Pio XII, *Radiomessaggio a tutto il mondo in occasione del Natale*, 24. 12. 1954, op. cit. Srov. G. Rumi, *Il Papato contemporaneo e l'Europa. L'insegnamento pontificio per l'unità politico-sociale del continente*, in: *Quale federalismo per quale Europa. Il contributo della tradizione cristiana*, eds. F. Citterio, L. Vaccaro, Brescia 1996, s. 285–286.